

- ÖZDEVECİOĞLU, M.** (2003). *Algılanan örgütsel adaletin bireyler arasındaki saldırgan davranışlar üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma.* Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 21, Temmuz-Aralık 2003, 77-96.
- ÖZEN, J.** (2002). *Adalet Kuramlarının Gelişimi ve Örgütsel Adalet Türleri.* Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arşivi, Sayı: 5, 107 - 117
- ÖZEN, J.** (2003). *Örgüte Duyulan Güvenin Anahtar Unsuru Olarak Örgütsel Adalet,* Sosyal Bilimlerde Güven içinde (ed. Ferda Erdem), s.183-207.
- PEHLİVAN, İnanet,** *Yönetsel Mesleki ve Örgütsel Etik,* Pegem-A Yayıncılık. ANKARA - 1998
- SERTGÖZ, S.** (2006). Performans değerlendirme motivasyonu nasıl etkiler?
<http://www.insankaynaklari.com> (Erişim Tarihi: 05.25.2006).
- YAYLACI, Faruk,** *İlköğretim okulları yönetici ve öğretmenlerinin örgütsel yurttaşlık davranışları.* A.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora tezi. 2004
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan.** (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İLETİŞİM ADRESİ

Arş. Gör. Murat Taşdan
Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
06590 Cebeci / Ankara
e-posta: tasdan@education.ankara.edu.tr

Arş. Gör. Ebru Oğuz
Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
06590 Cebeci / Ankara
e-posta: oguz@ankara.edu.tr

Züleyha Ertan Kantos
Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
06590 Cebeci / Ankara
e-posta: zulisertan@gmail.com

SOSYAL BİLİMLER

Yazan: Leopold von WIESE

Çeviren: Talip TUZTAŞ

Yrd. Doç. Dr. Talip TUZTAŞ

Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

e-mail: ttuztas@sakarya.edu.tr

ÖZET

Bu makale; sosyal bilimlerin evrensel kriterlerden çok toplumun dominant kültürünün ve toplumsal gereksinimlerin ışığında sınıflandırıldığını göstermektedir. Gösterdiği bir gerçekte, sosyal bilimlerin sayısı ve sahaları noktasında ortak bir anlayışın olmadığıdır.

Bugün sosyal bilimlerde yeni arayışlar, yeni sınıflamalar sürmektedir; ancak, bize göre makalenin önemi, sosyal bilimlerin sınıflandırılmasında uzun bir süre anlayış farklılıklarının sürdüğünü göstermesidir.

Anahtar kelimeler: Sosyal Bilim, Sosyal Bilimleri Sınıflandırma Denemesi, Sosyal Bilimlerin Gelişimi

SUMMARY

This paper has indicated that social sciences have been classified by the light of dominant culture of society and social needs rather than by universal criteria. Another reality indicating the paper is that there is no common agreement on the quantities and fields of social sciences.

Today, new inquiries and new classifications in social sciences have been continued, but the importance of the study, for us, is that the article shows that different understandings in classifying social sciences has been going on for a long time.

Key Words: Social Sciences, Testing Social Sciences Classification, Development of Social Sciences.

Sosyal Bilimler bir metot çerçevesinde oluşturulurken, sosyolojinin görev ve yaklaşım tarzları da “sosyal”ın kategorik yapısından türetilmiştir. Bu makalede, sosyal bilimlerin kendisi değil, fakat onun edebiyat tarihine eklenen çalışmaları ele alınmaktadır.

Edwin R.A.Seligman’ın kendisi tarafından yayınlanan Amerikan Sosyal Bilimler Ansiklopedisi’nin hem ilk baskısında (1930) hem de değişmeyen son baskısında “Ölmüş Milli İktisatçılar” adlı makalesinde “Sosyal Bilimler Nedir?” sorusunu tartışmaya açmıştı. Bu soru başlanlangıçta ve daha sonra bir çok değişimlere uğramış, asıl konuya ait yanıtlar kısmen Seligman’ın açıklama-larıyla uyum halinde iken, kısmen de farklı tarif denemelerine gidilmiştir.

Genelde sosyal bilimlerin sınıflandırılması, daha çok eğitim ve öğretim disiplinlerinin uygun ve uyumlu olmayan gelişiminin oluşturduğu mevcut gerçeklere, daha az mantık kaidelerine bağlanmıştır. Örneğin; Henry Elmer Barnes, daha 1925’de sosyal bilimleri 10 branşa ayırırken, Edward Cay Hayes 1927’de 7 disiplin içinde düşünmüş, William Fielding Ogburn ve A.Goldenweiser ise sosyal bilimleri 5 sahaya bölümlenmiştir. Adı geçen yazar ve araştırmacılardan başka Wilson Gee, ”Sosyal Bilimlerin Araştırma Metotları” (1950) adlı eserinde konuyu esaslı şekilde ele almıştı. Genellikle yazarlar, diğer bilim gruplarıyla karşı bir pozisyonda bulunan sosyal bilimleri “sosyal” kavramının etraflı bir tarifini yapmak suretiyle, bilimlerini birbirine yaklaştırma yoluna gitmemiş ya da bunu çok az denemişlerdir. Seligman, kısa bir cümle içinde sosyal bilimleri şöyle tarif etmektedir: “**Sosyal Bilimler, grubun azası olarak bireyin faaliyetlerini ele alan akla ve kültüre ait bilimlerdir**” (Enc.Soc. Sc. Bd.1,s.3).

Burada kayda değer olan şey, sosyal bilimlerin (Almanya’daki gibi) sadece akla ait bilimlerini içermesi ve bireylerin ilişki ağını ortaya çıkarmasıdır.

Amerikan eğitiminde “**Humanitites-Beşeri Bilimler**” sözcüğü kökleşmiş iken, Seligman, açıkça Alman terminolojisi olan “**Akıl ve Kültür Bilimleri**” sözcüğünü tercih etmiştir. Burada Doğa, Sosyal ve Beşeri Bilimler adı altında üç öbek bilim söz konusudur. Eğer doğa ve kültür bilimleri arasında orta yeri sosyal bilimler alsaydı, bu makalenin yazarının sınıflamasına da uygun düşerdi. Oysa her iki yaklaşımın çeşitli iç bağlantıları, metot ve bakış tarzları, sonuçta ne doğa bilimlerine ne kültür bilimlerine

dayandırılabilmiş; ne de bugüne kadar sosyal bilimlerini karakterize ettiği savıyla ileri sürülebilmştir.

Sosyal bilimlerini, Seligman örnek alınarak: **1-Saf Sosyal Bilimler, 2-Yarı Sosyal Bilimler, 3-Sosyale Eklenmiş Bilimler** şeklinde üçlü bir sınıflamaya bağlanmıştır. Bu sınıflama, itirazı olanaklı olmayan mantıklı bir çözüm gibi, sadece saf, yarı ve ekleme şeklinde dayanıklı olmayan sözcüklerin kullanımında değil, aksine üçlü ayırımın her birine ait bir çok alt disiplinlerde de kendini gösteriyordu. Bugün sosyal bilimlerin hızlı ve sürekli gelişmesi, buradaki zorunlu değişimleri sıklaştırıyor; dolayısıyla sosyal bilimlerini sınıflama çabaları şüpheli bir biçim alıyordu. Seligman’a ait üçlü sınıflama, sadece planlanmış ya da hesap edilmiş durumları içeriyordu. Oysa insanlar arası ilişkiler göz önüne alındığında, bilhassa insan davranışlarının bütün bilimlerde içerik derinliği ve genişliği farklılaşıyor, sosyolojik olsun olmasın, bireysel yazılarda bile tercih edilen antropolojinin genel sahası üzerinde (en geniş manada) çok farklı konular bulunuyordu. Bu durumda temellendirme; sadece daha sık değişmeye uğrayan edebiyatın değişimlerine göre saptanabilirdi. Böyle kararsız bir grup sınıflamasının kısmen ya da tesadüfen insanlar arası konularla uğraşan edebiyata verilmesi, Seligman’a uygun düştüğü gibi, yaşayan (diri) ilişkilere de uygundu.

Seligman’ın yukarıda yaptığı sınıflandırmaya göre **Saf Sosyal Bilimler** : Politika, Ekonomi, Tarih, Hukuk, Antropoloji, Penoloji (Ceza öğretisi-seyrek olarak bağımsız inceleniyor), **Sosyoloji ve Sosyal Siyaset**; **Yarı Sosyal Bilimler**: Ahlak, Pedagoji, Felsefe ve Psikoloji; **Sosyale Eklenen Bilimler** ise: bir taraftan Biyoloji ve Coğrafya, diğer taraftan Tıp, Filoloji ve Sanat dallarından oluşuyordu.

Bu sınıflama, konuyu koordine etme denemesinde olduğu gibi, acemice ve kolayca yadsınabilirdi; özellikle antropolojinin bağımlı kılınmasındaki şüphe bunu kolayca sağlayabilirdi. Ancak yadsıyıcı bir kritik, kendisine karşı olan diğer özel sınıflamaları da düzeltebilmelidir. Amerikan Sosyal Bilimlerinin (her kültür çevresindeki sosyal bilimler gibi) bu iki sınıflaması, bize görünmek istediği gibi devam etmelidir. İnsanlar arası karşılıklı etkileşimin ve ortak yaşamın temel bilimi olan sosyoloji de insanların diğer bütün bilimlerinde (Hayvanlar, Bitkiler) olduğu gibi, grup hayatının etkisine, bireysel problemlerin tamamlanış tarzına ya da sınıflamaların özelliklerine kadar her türlü ögeyi ısrarla araştırmalıdır. Her bilim, elbette insan ve

hayvanların bütün organlarının sosyal bilimlere ait kısmi içeriğini gösterir; tıpkı dayandığı fikri ve doğal faktörlerini gösterdiği gibi. Oysa özel bilimlerin sosyal karakterinin derecesi ve genişliği elbette farklıdır; bu nedenle, Seligman'ın denemesi belli bir dereceye kadar doğru olarak kabul edilebilir. Genellikle hukuk, ekonomi ve politikada sosyolojik içerik oldukça fazladır; fakat günden güne insanlar arası tesirlere uyum psikoloji, psikiyatri ve filolojide de artmaktadır; gerçi bu durum, Seligman'dan önce Gee'nin açıklamasına göre (s.31); önde gelen yazarlardan beşi tarafından Sosyoloji, Antropoloji, Tarih, Ekonomi ve Politika saf sosyal bilimler olarak kabul edilirken, bunlardan dördü yanında Sosyal Psikoloji ve Coğrafya;üçü için Hukuk; ikisine göre Sosyal Biyoloji, Sosyal Etik ve Sosyal Filozofi; birine göre de Pedagoji, Penology ve İstatistik saf sosyal bilimler sınıflamasına giriyor; oysa Seligman bunları Yarı Sosyal Bilimlere dahil etmişti. Bu sınıflama farkları iradenin seçicilik özelliğini açıkça gösterdiği gibi, saf sosyal bilimin ne olmadığını da diğer iki kategori içinde gösteriyor.

Bunun yanında Amerika'daki sıralamanın daha karmaşık biçimde olması sebebiyle, bağımsız disiplinler olarak sosyolojinin çok zengin alt disiplinleri, bunlarla beraber sayılan ve beraber hareket eden bilim dalları da sosyal bilimin alt kategorisini gösteriyor; örneğin, politika, pedagoji ve istatistik'e ait sosyolojiler gibi. L.L.Bernard'ın 1934'de yaptığı ve kayda değer gördüğü farklı saha (sosyal bilim) 16 olmasına karşılık, başka bir sınıflama, sosyal bilimin 29'dan daha az olmadığını gösteriyor. Fakat bütün bu denemeler, Amerika'da son senelerde ortaya çıkan eğitim ve pratiğin ihtiyaçlarından oluşan zengin, hedefe uygun düzenlemeler olarak ta kabul edilebilirler; sırf bu nedenle, mantıkla oluşturulmuş sistemler olmayabilirler. İnsan Ekolojisi, Köy ve Şehir Sosyolojileri, Sosyal Psikiyatri gibi özel sahalarda Bernard'ın bile, 17 sene öncesine kadar isimlendiremediği diğer karışık problemler veya metotlar ortaya çıkabiliyor. Moreno Okulu'nun gayretleriyle Sosyometri veya Kamuoyu yoklaması gibi Psikanaliz ilişkiler sosyal bilimin geniş temeli üzerinde geliştirenler.

Alt disiplin, inceleme tarzı ve metotlar gibi kategoriler daha kesin ayrıldığı zaman, uygulanabilir, kesin bir ayırım yapılamamasına rağmen antropoloji, bazı doğa bilimlerindeki gibi, kaçınılması olanaklı olmayan ve bütünüyle birinden diğerine zenginleşerek yayılan davranış formları ve görüntüsünü kazanabilir. Bu bilimsel

ilkelere göre, sosyalleşen insan varlığı ve davranışları üzerine yapılacak bir toplu bakış (örneğin Amerika); değişen zaman ilişkilerine bağlı maksada uygun soruların bilim dalları içinde çözümlenmesine, bu olgulara bakan sosyal bilimlere hizmet edecektir. Bununla beraber bu sentezlerin, bütün sosyal bilimleri, temel bilim olarak kabul etmesi, daha az önemli bir görüş değildir. Sosyoloji bağımsız bir bilim olarak toplanmış problemlerini değişik yaklaşımlarla inceleyen ve böylece toplu bakışını koruyan saf sosyal bilimdir. O, bu konulara sürekli aynı soruları yöneliyor. Bu yöntemin diğer bilimlerde kullanılıp kullanılmadığı; özellikle doğa bilimlerinde belirsizliğini korurken, diğer ilişki teknikleri doğa bilimlerinde kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Barnes, H. E.** (1925), *The History and Prospects of the Social Sciences*, New-York..
- Hayes, E. C.** (1927), *Recent Development in the Social Sciences*, Philadelphia.
- Ogburn, W. F. u. Goldenweiser, A.** (1927), *The Social Sciences and Their Interrelations*, Boston..
- Bernard, L. L.** (1934), *The Fields and Methods of Sociology*, New-York..
- Fairchild, H. P.** (1944), *Dictionary of Sociology*, New-York.
- Seligman, E. R. A.** (1949), (Editor-in-Chief) u Johnsen, A. (Associate Editor): *Encyclopedia of The Social Sciences*, New-York, 1930; Wiederhrsg, 1937; 4. Neudruck, 1949.
- Gee, W.** (1950), *Social Science Research Methods*, New-York.
- Tax, S., Eiseley, L. C., Rouse, I. Voegelin, K. F.** (1953), *An Appraisal of Anthropology Today*, Cicaco.

Anthropology Today, (1953), An Encyclopedic Inventory, Prepared under the
Chairmanahip of A.L. Kroeber, Cicaco..

[Bu makale; Handwörterbuch der Sozial-Wissenschaften, (1953) Band. 9,
Gustav Fischer-Stuttgart; J.C.B.Mohr (PaulSiebeck)-Tübingen;Vandenhoeck &
Ruprecht-Göttingen,,s.294- 296'den alınmıştır.]

İLETİŞİM

Yrd. Doç. Dr. Talip TUZTAŞ
Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
e-mail: ttuztas@sakarya.edu.tr

Tlf : 02646141033

Fax : 02646141034

YUSUF HAS HACİB'İN KUTADGU BİLİĞ VE OSMANLI DEVLET ADAMLARINDAN DEFTERDAR SARI MEHMET PAŞA'NIN NESÂYİHÜ'L-VÜZERA'SINDA DEVLET ADAMLARI TİPLEMELERİ: HÜKÜMDAR VE VEZİR

Yrd. Doç. Dr. Bayram NAZIR
Dumlupınar Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

ÖZET

Karahanlı Yusuf Has Hacib'in 1069-1070 yıllarında yazdığı Kutadgu Bilig adlı eseri ile Osmanlı Devlet adamlarından Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın XVIII. yüzyılın başlarında yazdığı Nesâyü'l-Vüzera ve'l-Ümera diğer bir adı ile Kitab-ı Güldeste eseri arasında bir çok konuda şaşılacak derecede benzerlikler vardır. Bu çalışmamızda, her iki müellifin hükümdar ve vezir hakkındaki görüşleri, onların sahip olması gereken hasletleri ve halkına karşı sorumlulukları irdelenmiştir.

Kutadgu Bilig'in daha giriş kısmında “ *Ey bu kitabı makul bulan ve bu Türkçe esere hayretle bakan kimsa, bil ki, bu kitap herkese yarar, fakat memleket ve şehirleri idare için, hükümdarlara daha çok faydalı olur*” ifadesi ile kitaptaki öğütlerin hükümdarlar için önemine vurgu yapılır. Yusuf Has Hacib'e göre, Karahanlı hükümdarları idare ettikleri halkı aç bırakmamaları, yani müreffeh kılmaları adeta Tanrı buyruğu olarak telakki edilmiş ve bunu yerine getirmediikleri takdirde tanrı katında mesul tutulmuşlardır. Nitekim o, hükümdarın halkına karşı cömert olmasını, bağışlamasını, yedirmesi ve içermesini tavsiye eder. Çünkü Hacib'e göre, hükümdarlık tanrının verdiği bir emanettir. Hükümdarın bu emaneti gözetmesi gerekmektedir.

Defter Sarı Mehmed Paşa ise, hükümdarın halkına karşı olan görevini “*hepiniz yöneticisiniz ve hepiniz yönettiğiniz kimselerden sorumlusunuz*” hadisiyle hatırlatır. Paşa'ya göre, hükümdarın görevi sadece Müslüman halkı değil aynı zamanda Müslüman olmayan halkı da beslemek, giydirmek ve hallerini iyileştirmektir. Yine o, hükümdarın kutsal emirlere bağlı olmasını güzel emirleri yerine getirmesini ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı ülkeye korumasını ister. Padişah'ın halkına karşı sorumluluğunu yerine getirebilmesi için de dirayetli bir vezire sahip olması gerektiğini ifade eder. “*memleket yetmiş adamsız olmaz*” öz değişine göre, Sultan'ın bu işleri çevirebilecek yetmiş vezirlerin bulunması ve harbi kazanacak askerlerin toplanması gerekmektedir.

Kutadgu Bilig'te vezir, hükümdarın en yakın yardımcısı ve ondan sonra gelen en yetkili kişi olarak anlatılır. Yusuf Has Hacib, böylesi önemli bir makama atama yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiği hususunu şu şekilde açıklamaktadır. Hükümdarlar, vezir yapacakları kişileri esaslı şekilde denemeli, işin ehli olduğunu, istenilen nitelikleri taşıdığını, gerektiği şekilde çalıştığını belirledikten sonra atama yapılmalıdır. İş ehline ve dürüst olana verilmelidir. Yusuf Has Hacib vezir olacak kişide aranacak vasıfları da şu şekilde anlatır: Ona göre, Vezir beylerin eli demektir. Çünkü hükümdarlar işlerini vezirler aracılığı ile görürler. Vezir iyi olursa bey rahat eder. Vezir, halk arasında yükselmiş, akli gönüli eren ve işe candan bağlı bir insan olmalı. Bilgisi deniz gibi, kendisi de çok becerikli olmalı. Soylu bir aileden gelmeli ve dürüst davranmalı. Yasa adamı olmalı. Beyin yüzünü güldürmeli.